

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
Потапчук Тетяни Володимирівни
на дисертаційне дослідження Радюк Інни Володимирівни
**«Формування в майбутніх учителів початкової школи готовності до
самоосвіти в процесі науково-дослідної роботи»**,
подане на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011
Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта / педагогіка

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. Тема дослідження І. В. Радюк, присвяченого вивченню проблеми формування в майбутніх учителів початкової школи готовності до самоосвіти є наразі актуальною та обумовлена потребою вдосконалення системи професійної педагогічної освіти відповідно до вимог часу. З початком впровадження концепції Нової української школи в систему шкільної освіти значна увага приділяється саме особистості вчителя. Сучасне суспільство вимагає підготовки конкурентоспроможного, творчого, мислячого фахівця, здатного до самостійного пошуку знань, умінь і практичних навичок продуктивно розв'язувати професійні завдання в різних, часто нетипових ситуаціях. Уміння самостійно навчатися, вести пошуково-дослідницьку роботу, аналізувати й прогнозувати результати власної життєдіяльності є провідними компетентностями сучасного вчителя.

Варто зазначити, що актуальність теми дослідження підтверджена ґрунтовним аналізом нормативно-правових документів, освітніх та наукових підходів, стану вивчення в науковій площині проблеми, присвяченої формуванню готовності майбутніх учителів початкової школи до самоосвіти в контексті залучення їх до науково-дослідної роботи.

Дисертаційна робота виконана відповідно до теми наукового дослідження Волинського національного університету імені Лесі Українки «Психологія професіоналізму особистості: технології професійного самозбереження в практиці» (номер державної реєстрації 0113U002217)

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 17 від 24.11.2016 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Здійснений аналіз публікацій Радюк І. В. засвідчив їх відповідність вимогам п. 11 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії». Зокрема, основні положення та результати дисертації висвітлено у 15 наукових роботах, із них: 1 посібник, 6 статей у фахових наукових виданнях України, 2 в іноземних наукових періодичних виданнях, 6 публікацій у збірниках матеріалів всеукраїнських та міжнародних наукових конференцій. Аналіз дисертації та наукових публікацій здобувачки, у яких висвітлено основні результати дослідження свідчить, що використані ідеї, тексти і результати інших авторів мають посилання на відповідні джерела.

Значення для науки і практики отриманих авторкою результатів. Результати дослідження впроваджено в освітній процес Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/01/506 від 17.02.2021р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (довідка №01/10-649 від 30.12.2020 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (довідка №3919/1 від 23.12.2020 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка №06/01-1 від 13.01.2021р.), Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/01/506 від 17.02.2021р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами, науково-педагогічними працівниками у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи, а також учителями-практиками Нової української школи, які працюють над проблемою саморозвитку педагогічної майстерності, студентами для проєктування власного професійного шляху задля підвищення кваліфікації,

при написанні курсових і кваліфікаційних робіт (спеціальність 013 Початкова освіта).

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку джерел (217 найменування), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 268 сторінок. Робота містить 50 таблиць і 25 рисунків.

У розділі 1 «Теоретичні основи формування готовності до самоосвіти в майбутніх учителів початкової школи в процесі науково-дослідної роботи» - виявлено стан розроблення досліджуваної проблеми шляхом виокремлення й аналізу таких взаємопов'язаних складових, як: самоосвітня діяльність майбутніх учителів початкових класів, теоретичні та практичні аспекти самоосвіти у контексті професійної підготовки, специфіка та особливості професійної діяльності вчителя початкових класів, готовність до самоосвіти та формування означеної якості засобами науково-дослідної роботи. Констатовано, що досліджуване поняття «самоосвіта» є поліаспектним та трактується як вид пізнавальної діяльності, форма неперервного продовження загальної та професійної освіти, здатність набуття, поглиблення та корекції знань, результат самостійної роботи, складова частина самовиховання та вдосконалення особистості, що дозволяє увиразнити зміст самоосвітньої компетентності, обґрунтувати теоретичні та методичні основи формування готовності майбутніх учителів початкової школи до самоосвіти у процесі науково-дослідної роботи.

На основі термінологічного аналізу ключових понять дослідження («самоосвіта», «готовність до самоосвіти»), з урахуванням аналізу стану та специфіки професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у педагогічних ЗВО щодо формування готовності до самоосвіти Радюк І. В. уточнено сутність поняття «самоосвіта», яка є вмотивованою навчально-пізнавальною діяльністю особистості, спрямованою на активне самостійне здобуття нових знань, формування умінь і навичок, необхідних для переходу на

якісно новий інтелектуальний та професійний рівень. Конкретизовано, що самоосвіта майбутніх учителів початкової школи - це їх свідомо систематична самостійна діяльність у площині освітнього процесу закладу вищої освіти та за її межами, спрямована на одержання нових знань, формування професійних умінь і навичок, що саморегулюється особистістю і складає основу її професійного розвитку.

З огляду на низку особливостей професійної діяльності вчителя початкової школи, дисертанткою обґрунтовано, що готовність до самоосвіти у педагогічній діяльності вчителя початкової школи є необхідним елементом його професіоналізму, важливою компетентністю та складовою професійної підготовки педагогів початкової школи і потрактована як тимчасовий або психологічно стійкий стан активно-позитивної налаштованості на педагогічну діяльність, зумовлений суб'єктивно-об'єктивними чинниками, що виявляється в потребі самостійного навчання задля одержання нових знань і формування професійних умінь за умови наявності потрібних самоосвітніх навичок та досконалого володіння методами самоосвіти.

Системно-структурний аналіз дав змогу Радюк І. В. розкрити змістове наповнення сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до самоосвіти як складного особистісного утворення, що поєднує в собі такі взаємопов'язані й взаємозалежні структурні компоненти: мотиваційний (наявність у студентів стійкої мотивації до самоосвітньої діяльності; інтересу до самостійної роботи задля самовдосконалення та самореалізації, емоційної та матеріально вмотивованої потреби у професійній діяльності), ціннісний (усвідомлення самоосвіти як особистісної й професійної цінності, сформованість системи загальнолюдських цінностей, притаманних професії вчителя й їх ієрархії), пізнавальний (ґрунтовні загальноосвітні, предметні та професійні знання й уміння особистості майбутнього педагога; володіння методами наукового пізнання), діяльнісний (осмислена система дій, прийомів, методів, яка спрямована на досягнення цілей самоосвіти, вміння здійснювати мисленнєві дії та операції, вміння слухати, спостерігати; уміння особистості

майбутнього вчителя працювати з різними джерелами інформації) і результативний (розвиток у майбутніх педагогів рефлексії, здатності до самоаналізу, самокоригування, самореалізації, саморозвиток і самовдосконалення, професійного та особистісного зростання у процесі виконання професійних функцій; наявність творчого потенціалу особистості а також окреслення майбутнім учителем конкретних шляхів самовдосконалення, які слугують спонукую для подальшої самоосвітньої діяльності). Встановлено, що результативний компонент може трансформуватися в мотиваційний компонент наступного – вищого рівня готовності до самоосвіти.

Авторкою досліджено низку емоційно-мотиваційних, психологічно-педагогічних і соціальних чинників (специфіка педагогічної діяльності; психофізіологічні особливості особистісного становлення в юнацькому віці; творче спрямування професійної діяльності вчителя початкової школи).

Радюк І. В. розкрито доцільність використання потенціалу науково-дослідної роботи як чинника та дієвого засобу формування в майбутніх учителів початкової школи готовності до самоосвіти. Уточнено, що процес формування у майбутніх учителів початкової школи готовності до самоосвіти у процесі науково-дослідної роботи є систематичним, багатоаспектним, цілеспрямованим та керованим процесом особистісно-професійного становлення особистості студента, спрямованим на розвиток у нього прагнень оволодівати необхідними знаннями і вміннями самоосвітньої діяльності у ході наукової-дослідної роботи. Окреслено вимоги щодо організації науково-дослідної діяльності майбутніх учителів початкової школи в контексті формування самоосвітніх навичок, а саме: творче спрямування завдань, суб'єкт-об'єктна єдність, поетапність залучення.

У розділі 2 «Діагностика сформованості готовності до самоосвіти в майбутніх учителів початкової школи у процесі науково-дослідної роботи» визначено критерії, показники, схарактеризовано рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до самоосвіти в процесі

науково-дослідної роботи. Кожний із критеріїв відображений у групі показників:

- мотиваційно-ціннісний критерій: стійкий особистий інтерес до самоосвіти, позитивна мотивація до професійної діяльності та самоосвіти, сформована система загальнолюдських ціннісних орієнтацій, сформований емоційно-вольовий механізм;
- науково-дослідницький критерій: науково-теоретичні знання та вміння у галузі науково дослідної роботи, прояв творчого потенціалу особистості, володіння інтелектуально логічними здібностями, участь у науково-дослідній роботі.
- інформаційно-діяльнісний критерій: наявний обсяг загальних та спеціальних професійних знань, сформованість пізнавальної активності, знання способів отримання інформації, загальна інформаційна обізнаність та культура;
- результативно-практичний критерій: практичні вміння отримання та обробки інформації, саморегуляційні уміння, вміння самомоніторингу та рефлексії, комунікативні та самоорганізаторські навички.

За якісними й кількісними характеристиками обраних критеріїв і показників готовності майбутніх учителів початкової школи до самоосвіти у процесі науково-дослідної роботи Радюк І. В. запропоновано класифікацію рівнів сформованості, як-от: високий, базовий та елементарний.

Визначення критеріїв, показників та рівнів їх сформованості дозволило дисертантці розробити програму та методику їх діагностування.

Проведено констатувальний етап педагогічного експерименту з метою вивчення реального стану готовності майбутніх учителів початкової школи до самоосвіти в процесі науково-дослідної роботи. Відповідно до завдань і вимог проведення дослідження до експерименту було залучено групу майбутніх учителів початкової школи з 486 осіб, яка довільно була поділена на дві вибірки: контрольну та експериментальну. За одержаними результатами визначено рівні сформованості показників готовності майбутніх учителів початкової школи до самоосвіти в процесі науково-дослідної роботи. Здійснено

узагальнений кількісно-якісний аналіз результатів констатувального етапу експерименту. В ході дослідження виявлено певні потенційні чинники для розвитку самоосвітньої компетенції майбутніх учителів початкової школи. Так, зокрема, результати проведених психодіагностик показали, що у значної кількості студентів досить високий рівень володіння комунікативно-організаторськими здібностями, більшість студентів є інформаційно обізнаними, мобільними та соціально активними. Дисертанткою з'ясовано, що характер освітнього процесу, навчально-професійне середовище закладу вищої освіти недостатньою мірою спрямовані на формування мотивів, потреб та ціннісних орієнтирів для здійснення самоосвітньої діяльності, формування навичок самостійного пошуку адекватної навчальної інформації з подальшою її трансформацією у систему знань. Радюк І. В. виявлено, що потенціал наявного комплексу професійно-значимих, особистісно-розвивальних освітніх дисциплін та видів науково-дослідної роботи, недостатньо використаний для формування готовності майбутніх вчителів початкової школи до самоосвіти.

Таким чином, отримані дисертанткою результати підтвердили необхідність розробки моделі формування у майбутніх вчителів початкової школи готовності до самоосвіти у процесі науково-дослідної роботи та обґрунтування педагогічних умов її реалізації.

У розділі 3 «Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування в майбутніх учителів початкової школи готовності до самоосвіти в процесі науково-дослідної роботи» теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування в майбутніх учителів готовності до самоосвіти в процесі науково-дослідної роботи, за яких би організація процесу формування готовності до самоосвітньої діяльності в майбутніх учителів початкової школи відбувалась найбільш ефективно:

- мотивація навчально-дослідної самоосвітньої діяльності;
- професіоналізація цінностей самоосвіти;
- створення науково-дослідницького середовища у ЗВО;
- дослідницько-пошуковий характер навчання;

- моніторинг самоосвітньої діяльності.

Визначені Радюк І. В. педагогічні умови обумовлені як структурою готовності до самоосвітньої діяльності, так і низкою специфічних для професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи особливостей.

Заслуговує на увагу розроблена дисертанткою модель формування готовності майбутніх учителів початкової школи до самоосвіти в процесі науково-дослідної роботи, яка забезпечує цілеспрямоване формування означеної якості та є схематичним відображенням означеного процесу в єдності цільового, змістового, технологічного, результативного блоків, педагогічних умов та результату. Важливою умовою функціонування означеної моделі є її функціональність та дієвість, яка забезпечується чіткою зорієнтованістю всіх її компонентів на досягнення єдиної мети. Цільовий блок моделі відображає теоретичні та методологічні засади формування в майбутніх учителів початкової школи готовності до самоосвіти, що конкретизовано у таких складових: мета та завдання діяльності, принципи (цілеспрямованості, неперервності, професійної спрямованості, індивідуалізації, науковості, зв'язку з практикою), методологічні підходи (акмеологічний, аксіологічний, діяльнісний, компетентісний, системний, синергетичний). Змістовий блок відображає зміст формування готовності до самоосвіти у процесі науково-дослідної роботи, а саме: спеціальний курс «Формування готовності до самоосвіти у майбутніх учителів початкової школи», систему науково-дослідних завдань у рамках організації навчально-виховної роботи та систему науково-дослідницьких заходів університету, факультету. Радюк І. В. обґрунтовано доцільність упровадження складових технологічного блоку, а саме: традиційних та інтерактивних методів, індивідуальних і колективних форм та засобів організації навчального процесу. Результативний блок передбачає виявлення реального стану сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до самоосвіти у процесі науково-дослідної роботи за критеріями: мотиваційно-ціннісним, науково-дослідницьким, інформаційно-діяльнісним, результативно-практичним, показниками, що їх характеризують за

високим, базовим та елементарним рівнями. Результатом ефективної організації досліджуваного процесу є позитивна динаміка сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до самоосвіти у процесі науково-дослідної роботи.

Слід зазначити, що впровадження в освітню практику закладів вищої освіти розробленого І. В. Радюк навчально-методичного забезпечення було спрямоване на усвідомлене засвоєння майбутніми вчителями теоретичних основ самоосвіти, навичок науково-дослідної роботи (курс «Формування готовності до самоосвіти у майбутніх учителів початкової школи») активізацію мотиваційної сфери майбутніх учителів початкової школи щодо формування в готовності до самоосвіти, опанування ними навичок науково-дослідної роботи. Зокрема, майбутніх вчителів було залучено до виконання науково-дослідницьких завдань у рамках роботи проблемних груп (моделювання педагогічних ситуацій, складання кейсу «Проблема доступності проектної діяльності для молодших школярів», використання стратегій «Асоціативний куш», «Діаграма Ейлера-Венна») під час проходження педагогічної практики. Презентація майбутніми вчителями результатів своєї самоосвітньої і дослідницької діяльності відбувалось під час проведення наукових ярмарок, фестивалів науки, конференцій, олімпіад, круглих столів, години спілкування.

Дисертанткою експериментально перевірено ефективність впровадження в освітній процес визначених педагогічних умов. Здійснено кількісно-якісний аналіз результатів педагогічного експерименту, який підтвердив позитивну динаміку у рівнях сформованості досліджуваної якості в експериментальній групі за визначеними показниками й критеріями до початку експерименту й після його завершення. Так, у цій групі на 12,7% зріс показник високого рівня, на 13,1% - базового рівня, й на 25,8% знизився показник елементарного рівня.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Разом з позитивними моментами, вдалим знахідками, значущими висновками варто висловити деякі побажання, зауваження, запитання:

1. Вважаємо, що робота значно б виграла, якби авторка при використанні першоджерел робила не лише посилання на праці науковців, але й надавала власне аргументування, пояснення, уточнення, зауваження, що базуються на критичному осмисленні наукових підходів, тлумачень, висновків із досліджуваної проблеми.

2. У другому розділі дисертаційного дослідження, на нашу думку, доцільно було б зупинитися на аналізі освітньо-професійних програм та навчальних планів професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи тих закладів вищої освіти, де проводився експеримент, у площині забезпечення формування самоосвітньої компетентності студентів засобами науково-дослідної роботи.

3. Під час аналізу результатів констатувального етапу педагогічного експерименту, варто було б більш детально зупинитися на проблемах, що стоять на заваді формуванню у майбутніх вчителів початкової школи готовності до самоосвіти у процесі науково-дослідної роботи.

4. Щодо експериментального дослідження (формувальний етап), на наш погляд, слід було б більш чітко окреслити й обґрунтувати вплив розроблених авторкою педагогічних умов на процес формування відповідних критеріїв та показників готовності до самоосвіти.

5. У підрозділі 3.2., присвяченому реалізації педагогічних умов формування у майбутніх учителів початкової школи готовності до самоосвіти та розробці і впровадженню методичного забезпечення в освітній процес варто було б, ураховуючи суспільну ситуацію, зупинитися на дослідженні можливості використання технологій дистанційного навчання з метою опанування здобувачами навичок самоосвіти.

6. Практичне значення роботи значно виграло б, якби дисертантка розробила рекомендації для викладачів та вчителів на основі методичного матеріалу дослідження.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».

На основі вивчення поданої роботи можна дійти висновку, що дисертаційна робота Радюк Інни Володимирівни «Формування в майбутніх учителів початкової школи готовності до самоосвіти в процесі науково-дослідної роботи» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомe теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. « Про затвердження вимог до оформлення дисертації (зі змінами), Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України № 167 від 06.03.2019 р), а її автор – Радюк Інна Володимирівна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань Освіта / Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії та методики
дошкільної і спеціальної освіти
ДВНЗ « Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

Потапчук Т. В.

